

**ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА,
КРИМІНОЛОГІЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА**

ГОДЛЕВСЬКА-КОНОВАЛОВА А. В.,
аспірант кафедри кримінального права
та кримінології
(Класичний приватний університет)

УДК 343.8(038)

**ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ
ЗМІСТУ ЗЛІСНОЇ НЕПОКОРИ ВИМОГАМ АДМІНІСТРАЦІЇ УСТАНОВИ
ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ**

У статті здійснено аналіз змісту злочину, пов'язаного зі злісною непокорою засуджених вимогам адміністрації установи виконання покарань, визначено основні проблемні моменти щодо застосування цієї правової норми на практиці, а також розроблено науково обґрунтовані заходи щодо їх вирішення по суті.

Ключові слова: злісна непокора, засуджений, адміністрація, установа виконання покарань, приміщення камерного типу, злочин, протидія, позбавлення волі, обмеження волі, функція.

В статье осуществлен анализ содержания преступления, связанного со злостным неповиновением осуждённых требованиям администрации учреждения по исполнению наказаний, установлены основные проблемные моменты, относящиеся к применению этой правовой нормы на практике, а также разработаны научно обоснованные мероприятия относительно их решения по существу.

Ключевые слова: злостное неповиновение, осуждённый, администрация, учреждение по исполнению наказаний, помещение камерного типа, преступление, противодействие, лишение свободы, ограничение свободы, функция.

The article analyzes the content of the crime connected with the malicious disobedience of the convicted to the requirements of the administration of the institution of execution of sentences, identifies the main points of concern concerning the application of this legal norm in practice, as well as developed scientifically grounded measures on their solution in essence.

Key words: malicious disobedience, condemned, administration, penal institution, room chamber type, crime, opposition, imprisonment, restriction of freedom, function.

Вступ. Як свідчить практика виконання-відбування кримінальних покарань в Україні, щорічно однією з проблем, яка суттєво впливає на стан правопорядку в місцях позбавлення волі, є злісна непокора засуджених вимогам адміністрації установи виконання покарань (далі – УВП) (ст. 391 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1, с. 5]. Так, тільки у 2016 році в структурі злочинів, учинених в УВП, зазначене суспільно небезпечне та каране діяння становило майже 32% (95 злочинів із 298, зареєстрованих за цей період) [2, с. 2]. Не зменшилась питома вага злісної непокори в загальній кількості злочинів, що мали місце в УВП, й у 2017 році [3, с. 2–3]. При цьому, незважаючи на тенденцію зниження цього виду злочинів, яка бере свій початок з 2015 року (33% в структурі загальної злочинності УВП

(відповідно, 150 злочинів із 458, зареєстрованих загалом за цей звітний період)) [2, с. 2], зазначене суспільно небезпечне явище належить до найбільш криміногенних і дестабілізуючих правовий порядок у сфері виконання покарань.

Виходячи із цього, адміністрація УВП вживає адекватні заходи протидії, включаючи й кримінально-правового характеру, проте суттєво ситуація не змінюється через наявність у цьому контексті низки правових прогалин, а також викривлену правозастосовну практику із цих питань, коли до кримінальної відповідальності притягають не тих осіб, які, по суті, є злісними порушниками встановленого порядку виконання-відбування покарань, а формальних суб'єктів, у діяннях яких встановлено всі ознаки злочину, передбаченого ст. 391 КК України.

Така практика не тільки суперечить принципам, що визначені в ст. 5 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) (справедливості, раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки, рівності засуджених перед законом тощо), а й не змінює сутності речей: кількість таких злочинів щорічно в структурі загальної злочинності є незмінною.

Отже, в наявності складна прикладна проблема, що потребує вирішення в тому числі й на доктринальному рівні. Саме її зміст в зумовив вибір теми наукової статті, а також визначив її головне завдання – на підставі отриманих у ході проведеного аналізу змісту злочину, пов'язаного зі злісною непокорою засуджених вимогам адміністрації УВП, розробити комплекс науково обґрунтованих заходів, спрямованих на вдосконалення правового механізму та правозастосовної практики з означеної тематики дослідження.

Вивчення наукової літератури показало, що досить предметно й активно займаються розробленням питань стосовно змісту злісної непокори адміністрації УВП такі учені, як К.А. Автухов, В.А. Бодира, І.Г. Богатирьов, Т.А. Денисова, З.В. Журавська, С.Ю. Замула, О.Г. Колб, І.М. Копотун, О.І. Плужник, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников, І.С. Яковець, С.Я. Фаренюк та ін.

Поряд із цим в умовах проведення сучасних реформ у сфері виконання покарань в Україні [4] зазначене суспільно небезпечне явище як обставина, що є однією з перешкод на шляху здійснення якісних видозмін в УВП, вивчено недостатньо, що, у свою чергу, зумовлює актуальність, теоретичне та практичне значення обраної проблематики дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз змісту злочину, пов'язаного зі злісною непокорою засуджених вимогам адміністрації УВП, визначення основних проблемних моментів щодо застосування цієї правової норми на практиці, а також розроблення науково обґрунтованих заходів щодо їх вирішення по суті.

Результати дослідження. Відповідно до вимог ст. 391 КК України, злісна непокора законним вимогам адміністрації УВП або інша протидія адміністрації в законному здійсненні її функцій особою, яка відбуває покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі, якщо ця особа за порушення режиму відбування покарання піддана протягом року стягненню у вигляді переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери) або переводилась на більш суворий режим відбування покарання, належить до злочинів, що посягають на встановлений у законі порядок виконання – відбування зазначених кримінальних покарань [5, с. 953]. При цьому якщо застосовувати формально-логічний метод пізнання цього суспільно небезпечного та караного явища, то в диспозиції ст. 391 КК України можна виявити декілька правових прогалин, а саме:

1) суб'єктом учинення цього злочину поряд із засудженим до позбавлення волі законодавець визнав також особу, яка відбуває покарання у вигляді обмеження волі, що неповною мірою відповідає порядку виконання-відбування цього покарання, який закріплено в главі 13 Особливої частини КВК України. Зокрема, в ст. 68 цього Кодексу серед заходів стягнення, що застосовуються до цієї категорії засуджених, відсутні такі стягнення, як поміщення правопорушника в приміщення камерного типу (ПКТ) чи одиначної камери (ОК) та переведення цих осіб на більш суворий режим відбування покарання.

Саме тому, мабуть, за всю історію застосування ст. 391 КК України до кримінальної відповідальності не притягнуто жодного засудженого до обмеження волі [6, с. 274–275];

2) якщо розширено тлумачити зміст ужитого в цій правовій нормі словосполучення «переведення на більш суворий режим відбування покарання», то й у цьому разі такої процедури для засуджених до обмеження волі, на відміну від осіб, позбавлених волі (ст. 101 КВК України), законом не передбачено.

Із цього випливає, що й у цій конструкції ст. 391 КК України до засуджених до обмеження волі застосовуватись не може;

3) якщо виходити з буквального змісту ст. 59 КВК України, в якій визначено порядок та умови відбування покарання у вигляді обмеження волі, то й він не передбачає такого права для адміністрації цієї УВП, як переведення засуджених на більш суворий режим відбування покарання.

Мова йде лише про можливість проживання цих осіб зі своїми сім'ями за межами гуртожитку (ч. 7 цієї статті КВК України), а також про заборону такого проживання строком до трьох місяців як захід стягнення, що застосовується до цієї категорії засуджених (ч. 1 ст. 68 КВК України).

Але, з огляду на те що, згідно з вимогами ч. 4 ст. 3 КК України, застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено, і в цій ситуації застосовувати ст. 391 КК України для засуджених, які відбувають покарання у вигляді обмеження волі, не можна.

Отже, диспозиція цієї норми КК України законодавцем сформульована невдало та нелогічно, а тому підлягає видозміні, на що тривалий час (хоча й допоки безуспішно) звертають увагу в працях деякі науковці [7, с. 66]. Зокрема, З.В. Журавська свого часу встановила, що зазначена кримінально-правова норма застосовується неефективно, а також усупереч меті криміналізації цього суспільно небезпечного діяння [8, с. 45]. Так, серед притягнутих до кримінальної відповідальності засуджених тільки 65,5% осіб підтримували злочинні традиції, а 14% відбували покарання вперше [8, с. 45].

На недоліках і доцільності подальшого існування в КК України ст. 391 акцентують увагу й інші науковці [9, с. 35–41]. Зокрема, І.О. Колб безпідставно зарахував до груп ризику ймовірних жертв злочинних посягань у виправних колоніях злісних порушників установленого порядку відбування покарання (ст. 133 КВК України) та осіб, схильних до злісної непокори (ст. 391 КК України) [10, с. 78].

Аналогічних висновків із цього приводу дійшли й інші дослідники, які вивчали зміст так званих «винуватих» жертв у місцях позбавлення волі, в основі діяльності яких у ході відбування покарання лежить їхня протиправна поведінка [11, с. 301].

Виходячи із цього, деякі науковці пропонують національному законодавцю унеможливити застосування до засуджених амністії або умовно-дострокового звільнення для осіб, які вчинили злісну непокору вимогам адміністрації УВП [12, с. 116], із чим принципово погодитись не можна. Як із цього приводу зазначено в п. 1 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким» від 26 квітня 2002 року, зазначені інститути права мають надзвичайно вагоме значення для виправлення засуджених і запобігання вчиненню нових злочинів, тобто для досягнення мети, передбаченої ст. 50 КК України [13, с. 172].

Поряд із цим, як показали результати дослідження, в науковій літературі можна зустріти й інші підходи з означеної проблематики. Так, С.М. Левчук зробила висновок, що відсутність чіткої інтерпретації поняття «злісність» сприяє породженню фактів злісної непокори [14, с. 290].

У свою чергу, П.О. Грабовенський та С.В. Польовий переконані, що подальше існування ст. 391 КК України містить у собі низку недоліків, а саме: суперечить кримінально-виконавчому законодавству в питаннях, що стосуються категорії осіб, які можуть бути притягнуті до відповідальності за злісну непокору; строків погашення судимості, підстав визнання особи такою, що не має дисциплінарного стягнення, а також містить інші правові незрозумілості, зокрема щодо переведення засудженого на більш суворий режим відбування покарання.

Виходячи із цього, зазначені дослідники пропонують узагалі декриміналізувати (вилучити з Кодексу) ст. 391 КК України [15, с. 97], із чим також погодитись не можна, враховуючи підвищену суспільну небезпеку цих злочинів і той факт, що вони вчиняються в ході відбування покарання та є своєрідною формою реалізації на практиці так званої кримінальної субкультури [1].

Саме на цьому акцентована увага судів у п. 32 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі» від 26 березня 1993 року № 2, у якому мова йде про те, що в разі встановлення безпідставного звільнення від відповідальності осіб, які вчинили злочин, пов'язаний із порушенням режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі, судам необхідно вживати заходів для притягнення таких осіб до відповідальності [16, с. 116].

Але, попри все, не можна в цьому контексті погодитись і з тими авторами, які не бачать жодних протиріч у змісті диспозиції ст. 391 КК України та не вважають за необхідне її видозмінювати. Зазначені підходи можна зустріти як у коментарях до КК України [5, с. 952–955], підручниках і посібниках по курсу «Кримінальне право України», так і в інших наукових і навчально-методичних виданнях.

Висновки. Проведений аналіз доктринальних джерел, що стосуються змісту ст. 391 КК України «Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань», дає підстави стверджувати, що, незважаючи на суперечливість диспозиції цієї правової норми, однозначних підходів до вирішення цієї проблеми на науковому та практичному рівнях досі не вироблено, що тільки актуалізує необхідність більш активного її розроблення, враховуючи ті стратегічні завдання, які визначені із цього приводу в Законі України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [17].

Список використаних джерел:

1. Кримінальна субкультура: поняття, суспільна небезпека, форми та засоби впливу на правопорядок в установах виконання покарань: навчальний посібник / О.Г. Колб, О.М. Литвинов, І.О. Колб та ін.; за заг. ред. д. ю. н., професора О.Г. Колба. Київ: Кондор, 2016. 222 с.
2. Про діяльність підрозділів охорони, нагляду та пожежної безпеки установ виконання покарань у 2016 році: інформ. бюл. Київ: Департамент ДКВС Міністерства юстиції України, 2017. 43 с.
3. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2017 році. Київ: Департамент Державної кримінально-виконавчої служби Міністерства юстиції України, 2018. 39 с.
4. Про ліквідацію територіальних органів управління Державної пенітенціарної служби та утворення територіальних органів Міністерства юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 2016 р. № 348. Офіційний вісник України. 2016. № 44.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 1063 с.
6. Колб О.Г. Поняття, сутність та зміст спеціально кримінологічного запобігання в установі виконання покарань. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія): посібник / за ред. О.М. Джужі. Київ: НАВС, 2013. С. 259–288.
7. Віктимологічні засади боротьби зі злочинами, що вчиняються в установах виконання покарань України: навч. посіб. для студ. юрид. навч. закл. / О.М. Джужа, В.В. Коваленко, О.Г. Колб та ін.; за заг. ред. О.М. Джужі та В.В. Коваленка. Хмельницький: Хм ЦНП, 2012. 172 с.
8. Журавська З.В. Віктимологічні засади боротьби зі злочинністю у місцях позбавлення волі: монографія. Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2012. 168 с.

9. Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України / В.А. Бадира, О.П. Букалов, А.П. Гель та ін.; за заг. ред. Є.Ю. Захарова. Харків: Права людини, 2009. 368 с.
10. Колб І.О. Забезпечення особистої безпеки засуджених у виправних колоніях України: монографія. Київ: НАВС, 2014. 292 с.
11. Кримінологічна віктимологія: навчальний посібник / Є.В. Моїсєєв, О.М. Джужа, В.В. Василевич та ін.; за заг. ред. проф. О.М. Джужі. Київ: Атіка, 2006. 352 с.
12. Бондарєва К.В. Пенітенціарні засади злісної непокори вимогам адміністрації виправної колонії Міністерства юстиції України. Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: тези Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 3 березня 2017 року). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2017. С. 114–117.
13. Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 2. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / упоряд. В.В. Рожнова, А.С. Сизоненко, Л.Д. Удалова. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2011. С. 172–175.
14. Левчук Є.М. Про проблеми визначення змісту поняття «злісний порушник установленого порядку відбування покарання» та деякі шляхи її врегулювання. Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 27 листопада 2015 р.). Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2015. С. 290–292.
15. Грабовенський П.О., Польовий С.В. Окремі питання декриміналізації статті 391 Кримінального кодексу України. Актуальні проблеми прав людини, яка перебуває в конфлікті із законом, крізь призму правових реформ: зб. матеріалів міжнар. практ. конф. (Київ, 2 грудня 2016 р.). Київ: Ін-т крим.-викон. служби, 2016. С. 95–97.
16. Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 березня 1993 р. № 2. № 13. С. 109–116.
17. Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV. Урядовий кур'єр. 2004. 20 квітня. С. 2–3.

